

МИНКО НИКОЛОВ

РАЗВИТИЕ НА СМИРНЕНСКИ КЪМ РЕВОЛЮЦИОННИ ПОЗИЦИИ

(КЪМ ВЪПРОСА ЗА ТВОРЧЕСКАТА БИОГРАФИЯ НА ПОЕТА ПРЕЗ 1917—1920 г.)

Извисяването на Смирненски като безспорен връх в революционно-пролетарската ни поезия след Първата война има своята подготвителна история, своя период на постепенно съзряване и усвояване на ония житейски закони и социални истини, които сетне определиха цялото му краткотрайно по време, но епохално по съдържание дело. Затова и проследяването на неговия ранен път е наложително и важно, то ще ни покаже формиращата роля на големите събития на времето, историческия смисъл и закономерност на неговото развитие от автор на безобиден юношески хумор в смел трибун на революционното настъпление. И именно отрязъкът от време между 1917 и 1920 г. е необикновено богат на огромни обществени преобразования, изменящи физиономията на цялата наша планета и пречупващи се в бързото преустройство на мисленето и чувствуването на милиони отделни индивиди. Революционните събития нахлуваха като стихия, неочаквана и неканена, принуждаваха към решение и към действие, не позволяваха безгрижно отношение към живота, спокоен житейски оазис. Трусовете на Октомври достигаха до всеки дом и всяко семейство, тревожеха и вълнуваха, тласкаха хиляди довчера пасивни хора на улицата, на борба за мир, свобода и хляб. И у нас, както по света, народният глас се надигаше все по-силно срещу безсмислието на унищожителната война. Той намери най-красноречив израз в движението на войнишките маси, изоставили фронта и обърнаха щиколетите срещу вътрешния враг, който ги присрещна с немска артилерия при Владая, подавайки в кръв техния поход към свободата. Това бяха огромни уроци за младия поет, чиято психика се формираше под натиска на събитията в съкратени срокове.

ПОЕТЪТ ЮНКЕР

През пролетта на 1917 г. Смирненски трябва да отбие военната си служба: свикват под знамената неговия 42 набор. В семейството вземат решение той да постъпи във Военното училище.

На 1 май 1917 г. популярният вече в хумористичните кръгове Ведбал облича юнкерската униформа. Постъпването му в казармата съвпада с друго едно събитие сред хумористите. Току-що колективът на младите автори около „Българан“ (между тях, разбира се, и Смирненски) напуска вкупом вестника и преминава в „Барабан“, който се поема от нова редакция

Настоящият откъс представлява част от по-голяма монографична работа върху Смирненски.

при договорни условия¹. Между „главните министри“ на новия кабинет фигурира без съмнение и Ведбал. И тъкмо в такъв момент на растящи планове и възможности за сътрудничество Смирненски е принуден да се откъсне от литературната си среда.

Жизнерадостен и открит характер, той бързо спечелва популярност и симпатии сред своите съвипускници от Военното училище. Той става душа на една приятелска група юнкери, в която влизат и други млади поети и художници (Цветан Нойков-Животец, Тома Григоров и др.) Издръжлив на негодите, Смирненски е един от добрите, стегнати и изпълнителни юнкери. Неговата изпълнителност обаче не е равнозначна на сляпото подчинение пред казармените изисквания и устави. Без да хитрува и да се измъква от трудните задължения на военната дисциплина, той реагира смело и честно против някои сковаващи и несправедливи порядки в училището. Младежите са понасяли особено тежко забраната да излизат в градски отпуск, наложена им поради продължителна карантина. Сигурно най-непоносима за Смирненски е била изолацията му от хумористичните редакции. В писмо до редактора на „Барабан“ например той се оплаква, че в ръцете му дълго време не е попадал хумористичен вестник.

Оскъдни са сведенията, с които разполагаме за самочувствието на Смирненски във Военното училище. Главният източник си остава творчеството му през тези месеци, както и някои запазени писма и спомени на негови съвипускници. Попаднал в нова обстановка, изолиран от бурното градско ежедневие извън училището, той не скъсва контакта си с действителността, както би могло да се помисли, а напротив, — продължава да следи всички промени в обществения живот, да реагира на изострящите се през 1917—18 г. социални конфликти. Гладът се чувства вече навсякъде. Макар и възпитаници на „Военното на Негово Величество училище“, юнкерите съвсем не са били привилегировани в това отношение. Порционът в училището е бил крайно слаб — количествено недостатъчен, еднообразен и беден откъм хранителност. При усилените занимания, на които са били подложени, младите хора е трябвало да водят полугладно съществуване. В съхранени писма до свои приятели и близки Смирненски също споменава неведнъж глада в училището. Веднъж например той се шегува с войнишката чорбица, с която го хранят и „чийто химически състав не съм анализирал, но мога да напиша формулата й, като видя тази на водата“². Един млад и здрав организъм е издържал трудно на подобни условия, затова и юнкерите са получавали ядене от къщи. Също и на Смирненски са изпращали храна от дома, но тъй като възможностите на семейството са били крайно ограничени, поетът, отличаващ се с вродената си деликатност, е избягвал да обременява родителите си с допълнителни грижи по него. Той се е опитвал да намери сам известно разрешение чрез набавяне на собствени средства, главно чрез оскъдния хонорар, който му се е полагал по договора с „Барабан“. От писма до редактора и уредника на „Барабан“ разбираме в каква голяма нужда за пари се е намирал Смирненски, как тактично и внимателно е напомнял за неизпълнените обещания на редакцията, виждаме как търговците в литературата

¹ В сектор „Смирненски“ е запазено писмото на стария редактор на „Барабан“ Б. Руменов от 20 април 1917 г., с което редакцията се предава на „новия кабинет“. Писмото има договорен характер и определя хонорарите на отделните сътрудници. Смирненски е между най-високо хоноруваните, с месечно възнаграждение 50 лева.

² Писмо от казармата до „Барабан“. Също и писмо до Пиеро от Ведбал и Васка П. (Писмата се пазят в сектор „Смирненски“).

са се възползували от неговата стеснителност и скромност, за да не му плащат полагаемия се хонорар, да го ощетяват и лъжат, въпреки щедрите си обещания¹. Участиа на търсен и в същото време зле заплащан сътрудник го преследва цял живот. И по-късно, като известен поет, той се е стеснявал да настоява енергично за хонорара си, измъчвайки се вътрешно от това търговско-спекулативно отношение към литературния му труд².

Творчеството му през това време не показва никакъв рязък идеен завой, то е сякаш едно продължение на същия кръг от мотиви и теми, който бе отличителен за дебюта му като хуморист. Зад традиционното движение на темите обаче, зад повторемостта на мотивите, за внимателния поглед не може да остане скрит процесът на едно постепенно идейно развитие, който се извършва в посока на все по-голямото отрезвяване и освобождаване от бремето на официалните заблуди.

Смирненски продължава да пълни страниците на „Смях и сълзи“ и „Барабан“ с леко смилаеми войнишки истории, материал за които черпи и от всекидневието във Военното училище, от различни впечатления и случки. И в най-обикновените прояви на казармения живот той намира комичната страна, взема повод за шегите си от утомителната скука при изучаване на военните устави или от разнообразните „ухания“ на спалното помещение („Школнишко любовно писмо“, „Нощни“). Онова, което го прави симпатичен на читателя и тук, в тези безобидни хуморески, и което го отделя положително от много негови събратя по перо, е способността му да даде на традиционните форми и сюжети индивидуален оттенък, да накара баналното съдържание да отстъпи пред потока на лично преживяното, на собствените копнежи и настроения. В неговата искреност и чистосърдечна закачливост се открояват ясно чертите, по които можем да възпроизведем вътрешния му образ от времето на Военното училище. Защото зад изтърканите мотиви на войнишкия хумор до нас достига леката въздишка на поета, който се измъчва от сухите занимания и от полугладното съществуване в училището, който жадува по свободния живот навън. „Дявол да го вземе, кога ли ще свири тръбата. Кога ли тази кисела чорбица ще почне да нахлува в гърлото ми като неземан балсам. . . Майска вечер. Дявол я взел. Аз съм гладен и не ми върви“ („Майска вечер“). Макар и затворен зад оградата на училището, той продължава да дарява нежните и красиви създания с поетически букети (стихотворения или лирически миниатюри в проза), в които преливат игриво, в красиви цветове, хуморът и лиризмът, дяволитостта и нежността. И това е не толкова изтъркан българановски шлагер, колкото личен копнеж по красивите създания, който е форма на копнежа му по волност, на стремежа му да отърси от себе си гнетящата казармена атмосфера. „Ето група волнокрили ученички чуруликат и приближават. В очите им се чете радост, че денят е тъй хубав, че утре са свободни и до насита ще могат да кръстосват алеите и да огласяват горичките със звънливите си песни. Те са тъй хубави. Стегнати в тънки фланели или бели блузки, с ясно очертани форми, те минават гиздави, жизнерадостни и събуждат рой прищевки. Всичко е тъй хубаво. Такъв приятен аромат се

¹ От писмо до уредника на „Барабан“ научаваме как Смирненски веднъж напразно чакал на уговорена среща, но уредникът не се явил. Поетът не скрива горчивия си упрек: „Право да ти кажа, вий много ни обещавахте преди десетина месеца, но май доста от тези обещания отидоха на таванската архива“.

² По спомени на Надежда Измирлиева, по-големият брат, Тома, често е укорявал Смирненски, че не си търси правата като автор и позволява да го мамат с хонорара.

носи от разцъфнали люляци! Толкова прелестни, скъпи лица! . . . И с всичко туй да се простиш! . . . Ех, младост! — Хей, другарю, хайде към Дълбок зимник да изпразним по някоя, че утре ни чакат чизми и бака! Аз се сепвам, обръщам се и тръгвам с другаря си. Май. . . пролет. . . младост“ („Настроение“). В подобни искрени редове се оглежда най-малко бохем и певец на леките удоволствия, а много повече един чистосърдечен юноша, жаден за живот, влюбен в красотата, комуто високите юнкерски ботуши са тегнели, който се е чувствувал като в клетка зад високата ограда на училището.

Много по-ясна картина на идейното развитие на Смирненски дава политическият му хумор, който по самото си естество е пряк отговор на най-парливите злободневни въпроси. Тук също не може да се открие рязък прелом в идейното му виждане, тъй като той все още не е стигнал до разбиране на действителната същност на войната, все още вярва, че България води справедлива, освободителна борба и търси виновниците за големите бедствия не вътре в страната, а вън, в лицето на съглашенските сили. Затова и осмиваните герои в политическия му хумор продължават да бъдат Джон Бул и Венизелос, Газда Перо и Поанкаре, тоест само едната група от истинските виновници. За другия враг, врагът в собствената страна, той още не е прогледнал.

И ако все пак във вътрешния живот на поета се извършва процес на духовно възмъжаване, който може да се проследи последователно в произведенията му, той се състои преди всичко в постепенното нарастване на чувството на умора от войната, в несъмненото изстудяване на по-раншното му патриотическо въодушевление. А този е пътят на емоционалното, инстинктивно отрицание на войната, преди още това отрицание да е кристализирало в точните и ясни форми на едно правилно политическо мислене. През разнообразието от настроения, през капризните извивки на неговото хумористично перо се проследява все пак една линия, на която той месец след месец става все по-верен и която може да се определи като жажда за мир, като умора от продължителната война.

Критерият, който започва да го ръководи при оценката на едно или друго събитие, е: приближава ли то, или напротив, отдалечава жадувания мир? Ако само преди две години той, синът на бедните македонски бежанци, приветствуваше победите на българската армия като Великден за неговите сънародници, сега в съзнанието му денят на Възкресението става тъждествен с бъдещия ден на мира:

Мира Великден не донесе,
от никъде се не разнесе:
„Мирът възкресе“.

(„Великден“)

От същата позиция пристъпва Смирненски и към големите събития, които се разиграват в Русия през 1917 г. Той поздравява с младежки оптимизъм февруарската революция, изпълнен с надежда, че тя ще ускори края на кръвопролитията:

В страната на снега и бича
разнесе се камбанен звън
и ясно слънце днеска там наднича
сред адский мрак, след дългий сън!

(„Христос възкресе“)

Много скоро обаче тези надежди се оказват излъгани. Правителството на Керенски не само продължава старата политика, но с дръзка настойчивост издига лозунга „Война до победен край!“, с което измамва доверието на милиони хора, очакващи мир. Затова и делата на Керенски са вторият значителен обект (след „търговците-скубачи“), срещу който се изостря перото на хумориста и в борба с който в стиха му проникват сатирически елементи. Както в случая за спекулантите, тъй и срещу Керенски неговият смях става настъпателен, издига се до степен на безгранично възмущение, което търси най-обидните и унищожителни епитети, за да уязви противника:

Безумен, празноглав водач
земята е прибрала тук.
Лежи тук онзи, що напук
на бившия си бог
девиз издигна: „С кръв и плач
напред от трън на глог!“

(„Епитафии в аванс на съглашенските
водачи“)

В същия дух е и първата реакция на Смирненски спрямо Октомврийската революция. Още преди да е вникнал в нейния социален смисъл, още чужд на идеите, които после ще го направят най-възторжения певец на тази революция, той я приема с радостен трепет именно защото вижда в нея решителна стъпка към мечтания мир. Непосредно след първите известия за събитията в Петербург и Москва, Смирненски изпраща в хумористична форма приветствен салют на Ленин като надежден творец на мира:

... Браво, Ленин!
На, болестта разбрахте днес
и готвите вий цар безценен
на таз, която е в несвест!

.....

Така, така! Хинин вземете —
жадувания толкоз мир!

(„Послание за мир — не е от папата“)

Значението на подобни настроения у Смирненски не бива да се преувеличава, тъй като той пише все още като патриот, в чието съзнание съдбата на България е неделима от съдбата на герmano-австрийския блок, който още не е в състояние да възприеме идеята за революционен изход от войната. Сатирата му срещу Керенски също не е в противоречие с тона на официалната българска пропаганда, която осъжда остро Керенски заради верността му към Съглашението и която е заинтересована Русия да сключи мир и да излезе от строя на воюващите срещу Германия страни. Художествено тези работи са често още незрели. Но независимо от субективните подбуди, обективно в хумора на Смирненски от 1917—18 години намира отглас умората на масите от войната, копнежът им по мира. Този копнеж живее в душите на хилядите войници, които се жертвуваха безсмислено по фронтовете, той бе завладял техните близки в тила, бедстващите жени, старци и деца. Както свидетелствува и Георги Кирков в една своя реч в Народното събрание от 12 март 1917 г., „... в съзнанието на масата, и на тези, които са тук в България, и на тези, които са

на бойното поле, в съзнанието на целия народ зрее мисълта за мир¹. Смътното отрицание на войната още не се покрива с разбирането, че най-сигурният път да се тури край на войната минава през революцията, но то е барометър за нарастването на сния масови настроения, които доведоха и у нас през септември 1918 г. до войнишкото въстание при Владая.

Същите чувства на потиснатост, на умора от изтощителната война намират по-друг израз в нехумористичните опити на младия поет. По характера си едно лирическо стихотворение е отзвук на интимните душевни възбуждения, сеизмограф, който може да улови и най-тънките трептения в младежката душа. През втората половина на 1917 г. Смирненски написва и отпечатва група стихотворения, които правят веднага впечатление с основния си тон — невесел, нерадостен („Загледан в днешния ден“, „На Маргарита К.“, „Младост“). В една още художествено несигурна, неовладяна форма той прави ценната изповед, че „младежкият жар“ в гърдите му е угасен от „ледена вода“, че е срутен всеки друг олтар, освен „този на скръбта“ („На Маргарита К.“). На друго място той направо нарича младостта си „мрачна“, споделя колко жалък и лишен от радости бил животът му („Младост“). Имат ли някакво реално съответствие в преживяванията на юнкера подобни стихове или те са чисто и просто литературна маска, каквато много млади поети си слагат по подражание на известните певци на мировата скръб? Очевидно при Смирненски не може да става дума само за литературна мода, тъй като той от ранни години е чужд както на всякакво позьорство, така и на едно голо подражание в стихотворството и следва преди всичко повелите на собствената си натура. Причината за нерадостното му самочувствие е съвсем реална и нея ще търсим в общото положение у нас през 1917—18 години, в отношението на поета към действителността. Масовите лишения и страдания, които се засилват с всеки изминат ден на продължаващата война, липсата на перспектива за близък край на кръвопролитие, сковаващата военщина в училището, гнетителната мисъл, че тях също ги очаква скорошно изпращане на бойната линия и то във време, когато безсмислието на новите жертви става съвсем очебийно — всичко това настройва младия хуморист съвсем не хумористично, кара „вечно веселий Вилмон“ от „Смях и сълзи“ да коленичи неочаквано пред „олтара на скръбта“. Дори в наивния и книжен стих за „срутените олтари“ се съдържа не толкова литературна поза, колкото подсещане за една вътрешна криза на крехката юношеска душа. Разбира се, това не е кризата на зрелия и изграден характер с нейните разпъващи на кръст терзания, с нейните мъчителни крушения, позната ни при Яворов след 1903 г. например. При още ненавършилия 20 години младеж това е признак на първото по-сериозно съприкосновение на идеала с действителността, първият полъх на разочарованието, което не е нито трайно, нито дълбоко. И все пак не е ли кризисно състоянието, когато една наивна вяра постепенно умира, а на нейно място не идва нищо друго, което да възпламени младата душа? Патриотическият идеал, на който Смирненски посвети някои от началните си опити, „героизъма нечут“ на българския войник вече не е в състояние да го вдъхнови. Националистическият апломб му се струва все по-чужд, защото е опроверган от самата действителност. Новият революционен идеал обаче му е още непонятен. Инстинктивно той чувства вече безплодието на официалните лозунги, без да познава тяхното революционно отрицание. Оттук и настроението на потиснатост, признанието, че той е без кумир, без знаме и вдъхновение.

Загледан в днешния ден
не виждам аз друго освен
суетност, тъма и порок,
и никъде никакъв бог
достоеен за чиста любов,
човек за когото готов
да бъде света да презре
и с гордост на кръст да умре.

Загледан във днешния ден
аз виждам мнозина кат мен
с вериги на млади крила,
сломени от ранни тегла
и влачуци морни крака
без ничия свята ръка —
ръката на някой пророк
да сочи тям истински бог.

(„Загледан във днешния ден“)

През лишения от ярка самобитност елементарен строй на стиховете прозвучават искрените тонове на младежката изповед. Ясно е: войнствената програма на великобългарския шовинизъм с нейните по-рано привлекателни лозунги за „национално обединение“ и „освобождение на братароб“ няма вече предишната притегателна сила. Юношата-идеалист е усетил някаква душевна празнота, пусто място, което може да бъде запълнено само от нова вяра, от нов идеал. Поетът е готов да се отдаде на нещо голямо и възвишено, да полети, но не може, липсват му криле. Той още не разбира идеала, „достоеен за чиста любов“ — борбата на революционния колектив. Но и идеалите, които буржоазията възпитава у младежта, не го вдъхновяват. Той се намира на кръстопът. И ценно е неговото признание, че той не е сам, а това са смущения на цяло едно поколение: „аз виждам мнозина кат мен. . .“¹

Тези млади хора още нямат ясното съзнание, че не друго, а действителността през последните години на войната ги гнети. Те са изпълнени с благороден стремеж да се посветят в служба на доброто, човечното, благородното, те не разполагат с други богатства, освен със своя непохабен идеализъм. Но те не знаят как да осъществят чистите си пориви в едно време, когато старите кумири се събарят, а на тяхно място още не са съградени нови. Тях ги занимава мисълта за предназначението на човешкия живот, за призванието на младия човек. Отговор обаче на въпросите, които ги смущават, те още не могат да намерят. Това именно преходно състояние, този ранен душевен „кръстопът“ е отразен в нехумористичната поезия на Смирненски. През април 1918 г. поетът нахвърля своите размишления за „смисъла на живота“ в албума на една позната девойка, като им туря общото заглавие „Как трябва да живеем или светов-

¹ Знаменателно е, че най-близкият другар на Смирненски от това време, Цветан Нойков, печата в „Смях и сълзи“ стихотворение „Тъгата ми“, което по настроение е съзвучно с нерадостните изповеди на Смирненски и в което, макар и по безпомощен в художествено отношение начин, е посочена направо войната като източник на нерадостното самочувствие:

Не радват ме победи, ни подвизи чутовни,
спечелени със толкова невинна, буйна кръв,
ни знойни перспективи, ни спомени любовни,
нито пък чувствам жажда за мъст или за стръв.

С Нойков Смирненски е неразделен приятел до смъртта му. На 13 ноември 1919 г. той му посвещава стихотворение-реквием с думите: „На незабравимия Цвятко“.

ните загадки¹. В стихове, които в художествения си израз страдат съществено (албумни посвещения се пишат набързо и от първа ръка), младият автор излага своето тогавашно верую, тогавашната си житейска философия. Той пристъпва по твърде интересен начин към разрешение на големия, вечен въпрос за „смисъла на живота“. Той води въображаем диалог с представители на различните идейни и философски направления, които дават съответно различни рецепти и решения на този проблем, а накрая взема собствена позиция към техните принципи. В последна сметка той отхвърля всичките техни отговори и умувания като фалшиви или негодни. Първоначално е опроверган носителят на една бохемска, епикурейска философия, чийто култ към „вино, смях и жени“ като единствено или главно съдържание на човешкия живот е съвсем неприемлив за Смирненски. И тук още веднъж се вижда колко нетрайно и без дълбоки корени е увлечението на Смирненски в бохемския хумор, колко временни и нехарактерни са жестовите, които той прави в някои стихове като певец на гуляите и леките удоволствия. Въпреки отделните излитания в тази посока, той отхвърля бохемството като житейска философия, като трайна реакция спрямо сложните въпроси на действителността. Следващи по ред са каноните на индивидуализма, проповядвани от свръхчовеците, самоубийците и болните души в нашумелите по онова време романи и разкази на Пшибишевски, Арцибашев и Леонид Андреев, възплътени в жестоката философия на Фридрих Ницше.² Накрая е дадена думата на духовника, зад чиито човеколюбиви фрази разпознаваме хитрото лице на лицемер и измамник. Оценките на 20-годишния Смирненски за бохемството, за индивидуализма и религията, макар и лишени от дълбочина, показват колко здраво стъпва младият поет върху почвата на реалността, на действителните човешки отношения, колко малко е склонен той да се опива от тамяна на фразите, да се губи в мъглата на субективизма, песимизма и мистиката. Той сякаш има природен „имунитет“ спрямо тези най-разпространени сред интелигенцията философски и художествени течения, продукт на духовно загниване и безпътица. Още в ранните си литературни опити той търси опора не в отвлечените и книжни спекулации на ума, а във фактите на действителността, в истинските възмущения на обикновените хора. Какво обаче противопоставя той на отхвърлените с такава ирония принципи, как според него „трябва да живеем“? За сега той не е в състояние да отиде по-далеч от отрицанието. И все пак кълнът на едно бъдещо положително разрешение на въпроса за „смисъла на живота“ се съдържа в няколкото изречения, с които той придружава своите стихове накрая и с които се обръща към познатото момиче: „Аз току-що си отдъхнах от философските проповеди на един колега и малко остана да ме хване бързотечна туберкулоза... Па и друго: страх ме е да не би случайно дух философски да те озари посредством книгите и после да забравиш единствената философия — философията на собствения си ум и собствената си душа, която е винаги за предпочитане“. Недоверието към философските разсъждения, което четем в тези редове, не е израз на повърхностно, пренебрежително отношение към сложната философска проблематика, отношение понякога твърде типично за младостта. То е много повече недоверие към определена философия, чийто идеалисти-

¹ А л б у м на Надя Нушкова, който се пази в сектор „Смирненски“.

² Своето недоверие и ирония към индивидуализма в крайните му форми, Смирненски проявява още в ранни години — например във фейлетона „Монологът на едно софийско хамсунче“ или в стихотворението „Нитче, котарак и папагал“, побългарен превод от руски.

чески и мистичен дух се отхвърлят инстинктивно от младия поет, тъй като той чувства колко изопачена е истината за реалния живот в подобна философия. Без още да е осмислено всичко това като негов творчески принцип, той инстинктивно е възприел практиката, непосредния жизнен опит като основа, върху която израстват и към която се връщат както мислите на всеки човек, така и образите на художника. Действителността е първият съветник и учител преди всяка философия и нейните поуки изпробват и коригират всяка теория. В този именно смисъл трябва и да разбираме тъй ревностно защитаваната от 20-годишния Смирненски „философия на собствения ум и собствената душа“.

Постепенното, но неотклонно движение в посока на едно все по-самостоятелно мислене, на едно все по-задълбочаващо се критическо отношение към съвременните му обществени и литературни явления определя и своеобразното място на Смирненски в разположението на литературните сили през последните години на войната. Той още не е осъзнал истинските пружини в динамиката на обществения процес, още не е разбрал сложното преплитане на икономическите интереси и апетити, което стои в основата на войната. Затова и още не е напуснал почвата, върху която се създава официалната литература. Но почувствувал войната като истинско бедствие, изстинал към по-раншното си националистическо увлечение, той започва да се разграничава все по-решително от литературния шовинизъм, да се отдалечава от традиционния повърхностен хумор на „Българан“ и „Барабан“. Той продължава да сътрудничи в тия издания и същевременно засилва в тях несвойственото им през войната критическо и сатирическо направление. Събитията през 1917—18 г. го освобождават от много илюзии и той разбира как с патриотизма като идея се търгува, как най-високите понятия се мърсят, как от столичните кафенета се „твори“ патриотическа поезия, лишена от сърдечност, от искра на вдъхновение. Чистата му и ненавиждаща всяка житейска подлост натура отговаря с възмущение на ония литератори, които използват националистическите идеи като средство за осигуряване на удобен и приятен живот в тила. Между постоянните герои на хумора му се нареждат и най-отявлените представители на литературния шовинизъм — талантивият Кирил Христов и бездарният Любомир Бобевски. Смирненски взима на прицел нечистите, користни подбуди при занаятчийското производство на шовинистически стихове.

Дадено е:

Кирчо иска автомобил да си вземе,
а Бобевски сметки прави пък след време
да наеме или да си купи нейде дача.

Дири се във таз задача:

за целта на тези хора колко рими
и ура, напред на нож им са необходими.

(„З а д а ч и“)

Той вече не може да търпи баналните войнствени призови, голословните патриотически фрази и атаки срещу враговете в стихотворна форма. Пример на такова творчество са широко рекламираните в онези години стихосбирки на Любомир Бобевски („Под сянката на меча“ и др.), които повтарят като изтъркана плоча едни и същи лозунги и в които текст и заглавия приличат на войнишки команди: „Ура! Напред!“, „Напред и все напред!“, „На нож!“, „Слава на героите“ и пр. Кирил Христов,

създател на истински перли в пейзажната лирика и в други жанрове, през войната също се увлича във вулгарна площадна агитация и без всякаква съдържаност, без да знае мярка и граници, сипе непрекъснато хули и проклетия срещу „националните врагове“. Печална слава получава стихотворението му „Убивай“, в което са събрани, като в букет от тръни, всевъзможните синоними на глагола „убивам“:

Враг има майка мила,
но звяр е тя родила!
Убивай! не жали!
муши! сечи! коли!

Именно защото е безкористен в своя патриотизъм, Смирненски е така чувствителен към фалша и бездушието на казионното стихоплетство. Той осмива авторите от типа на Бобевски именно заради търгашеското им отношение към патриотизма, заради спекулантския им подход към литературата. Те използват един и същ ограничен арсенал от думи, които повтарят до втръсване. В често използваната от хумористите форма на бълнуване и съновидения Смирненски разказва, че в съня му се явили „два пълни чувала на малка бланка с едри букви. На единия пише: залог от Л. Бобевски. Съдържание: 2738 думи „напред“, 3796 „ура“, 200 „на смърт! на смърт!“, 425 „коварен“ и пр. Обща сума 14,261“. На другия чувал се чете: „К. Христов: 27,837 рими и 1217 удивителни“.

За да покаже колко кух и отречен от самия ход на събитията е патосът на патриотарската поезия, хумористът прави сполучливи пародии на стихотворения от Вазов, Кирил Христов, Л. Бобевски и символистите („Великогрешним гешефтарам — непети памфлети от наши поети“). Пародията тук е с две остриета. Едното е насочено към тиловите герои-спекуланти, които превръщат в злато народните сълзи и нещастия. Другото острие той отправя към поетите. С отличителните за всеки един от тях индивидуални похвати и художествени средства Смирненски произнася присъдата, която те в националистическото си заслепление са забравили да произнесат. Одите им, прославящи българското оръжие, той превръща в памфлети, в изобличения на тиловите герои. Читателят е изненадан колко сигурно младият хуморист владее формата и стила на иронизираните поети—от патетично-енергичния стих на Вазов до смътната, основана върху далечни асоциации, лирика на символизма.

Очевидно е, че ограниченият терен за обществена критика, който се предоставя на хумористите в издания като „Българан“ и „Барабан“ вече не може да задоволи Смирненски и той се опитва да го разшири, да включи в периметъра на българановския хумор по-значителни явления и факти. Той е много по-проницателен и цели по-надалеко от своите останали колеги и другари по перо, и това предвещава успешно бъдещо развитие.

И най-важното, нарастващият стремеж да надскочи рамките на официалния хумор е съчетан с една рядка способност да разсмива читателя, да го води леко и непринудено из кривите улички на обществения живот, да му открива с дяволита усмивка затулените ъгли на човешките отношения. Очакванията, които се свързват с псевдонима Ведбал като надежда на българския хумор, почиват преди всичко върху хумористичното му дарование, красноречиво демонстрирано още през годините на войната. Докато нехумористичните опити на Смирненски са още бледи, още ученически в художествения си израз, хуморът му вече придобива своеобразни черти. Като хуморист той е необикновено плодовит, защото идеи,

хрумвания и замисли се гонят в надпревара в съзнанието му, защото най-нищожните и обикновени случки са в състояние да „заредят“ творчески въображението му. За него не представлява никаква трудност да попадне на случка или обект, от които да извлече зърното на своя замисъл, тъй както за пчелата е леко да кацне на цветца, от който ще засмучи сок. Той намира сполучливия анекдот, чрез който постига комическо осветление на различни страни от обществения и интимен живот на хората. Хумористичният му стих през тези ранни години е стих на оформен поет, тече плавно и непринудено, ритми и интонации се сменят с лекота, фразата е гъвкава и музикална („Монахиня“, „Сянка“). Дори в българановските шеговити куплети на интимни теми ни привлича един игрив и непринуден стих, съчетан със симпатична закачливост и любуване на красотата:

Аз Нагел безпаричен съм,
ти-Дагни босокрака,
по кремъчния калдъръм
очаквам те във мрака.

Жадувам твоите уста
със цвят червеновинен,
и галещата топлота
на твоя смях невинен.

И яркорусите коси,
с любов що призовават,
които кървав мак краси
и волно се развяват.

(„В дълбините“)

Съвършенството и лекотата на хумористичния стих у Смирненски преминаха и се развиха върху нова, по-висока степен в зрялата му, революционна поезия. В този смисъл и ранната му школовка като поет-хуморист съвсем не мина безследно, а остави трайна диря в неговото поетическо развитие. В изработване на своя стих той е учил от всичките ни значителни поети и преди всичко от Яворов¹. Благодарение на ранното си майсторство той добива популярност сред приятелите на хумора още преди да се е превърнал в любимия певец на революцията Смирненски.

СЛЕД ВЛАДАЙСКИТЕ СЪБИТИЯ

За да се освободи от последните остатъци на националистическата илюзия за „дълг към отечеството“, да разбере, че това отечество е буржоазно отечество и че в негово име се вършат най-нечисти сделки с народните интереси, Смирненски трябваше да мине през изпитанията на Владейското въстание, да преживее като участник Владейските събития. Те му дадоха главния урок, който му помогна да се добере бързо до ония големи истини, до които той постепенно и трудно достигаше.

През септемврийските дни на 1918 г., когато разбунтуваната войнишка маса направи пробива при Добро поле и се отправи към София, за да поиска

¹ Смирненски се е възхищавал особено от художественото съвършенство на Яворовия стих в „Калиопа“, „Хайдушки песни“ и др. По някои от тях той създава и пародии (например по хайдушките песни). Влог на Яворов в нашата стихотворна техника е употребата на сравнения без обикновените граматични връзки, както сочи проф. Г. Цанев. У Смирненски този похват също преминава от Яворов: „ласки-зной“, „жар-лъчи“, „устни-рубин“ („Монахиня“).

сметка от виновниците за катастрофата, Смирненски се намира в отпуск. В семейството му владее истинско безпокойство. Големият брат Тома Измирлиев, преживял войната на фронта като офицер, е заболял и лежи в болницата в Левуново. В къщи решават Смирненски да посети болния Тома в Левуново и ако е възможно, да го доведе дома. Така и става. А тъкмо при завръщането на двамата братя в София се извършва пробивът и разбунените войнишки групи потеглят към столицата. Слуховете за войнишкото въстание обикалят къщите, вълнуват хората и особено обитателите на бедняшките квартали, където живее и семейство Измирлиев. Скоро се узнава, че другарите на Христо—юнкерите от Военното училище са изпратени да подават съпротивата на въстаналите войници. Понеже е в отпуск, Смирненски не е задължен да се яви в поделението си. Той обаче е неспокоен, не може да си намери място. В чистата му душа се борят, преплитат се насрещни чувства и не му дават мира. Почти отърсил се от заразата на шовинизма, той съвсем не е вдъхновен от възможността да отиде и да изпълнява патриотичния си „дълг“ срещу въстаналите войници. Една друга мисъл обаче го измъчва: там са другарите му, какво ще си помислят те за него? Сигурно ще го вземат за страхливец... Идеализмът, понятията му за чест и другарски дълг го тласкат към решение, към незабавно действие. Не, въпреки всичко, той трябва да бъде там, където са и другите! Сестра му Надежда си спомня как вечерта на 28 срещу 29 септември в стаята, където лежал Тома, избухва остър спор между двамата братя. През стената се долавят откъслечни думи, от които тя разбира, че Христо иска да замине нанакяде, а Тома го убеждава в обратното, иска на всяка цена да го спре. Тома вече е по-зрял политически, той има зад себе си и горчивия опит от фронта. Препирнята завършва с думите на Христо: „Не желая да ме смятат за страхливец!“ Докато домашните разберат какво става, Христо е изчезнал¹.

От Владайските позиции Смирненски се прибира в къщи потресен. Сцените, на които е станал свидетел, са го поразили. Попаднал в ръцете на група въстанали войници, той дочува как те с болка разговарят, че деца като него са изпратени да се борят срещу тях, срещу собствените си бащи. Той запомва завинаги мъдрото, спокойно великодушие, с което те се отнасят към него. В паметта му се врязват и епизоди от жестоката разправа с въстаниците. Завръщайки се дома, той се движи дни наред като болен, почти не разговаря и не яде, в главата му се извършва напрегната умствена работа. Той вече така е отвратен от буржоазната военщина, че не дочаква уволнението на набора си, а напуска училището преждевременно още в началото на ноември. Необходимите 1000 лева обезщетение, което се заплаща при самоволно напускане, бащата намерил с големи усилия.

Владайските събития са истинска школа за общественото мислене на младия поет. Още преди тях, във Военното училище, критичното му отношение към действителността се затвърдяваше и под натиска на противоречията през войната хуморът му се изостряше в сатира. Когато войнишките маси насочиха оръжието срещу вътрешния враг, те бяха разбрали вече (особено след руския пример), че само насилственото действие води към тъй дълго и напразно очакваните мир, свобода и хляб. А когато Смирненски се озова при Владая, той беше по-назад от стихийно-бунтовното на-

¹ Надежда Измирлиева — ръкописен текст на спомените ѝ за Смирненски (в сектор „Смирненски“).

строение на масите. Той различаваше отделните факти на спекула, несправедливост и грабеж, без да схваща тяхната връзка, основата, върху която те вирееха. Казано фигуративно, той искаше да се изтръгнат бурените, без да разбира необходимостта да се прекопае самата почва. Допирът с въстаналия народ — главоломен, разтърсващ допир — изби из главата му и последните националистически заблуди. Официалните представи за справедливост на войната, за дълг пред буржоазното отечество, рухvat окончателно. Владейското въстание ускори започналия у него процес на избистряне и изясняване. То помогна в няколко дни да се осъществи преломът, който зрееше у него постепенно и с месеци. При Владая той премина окончателно разстоянието, което го отделяше от собствения му народ.

Пряко свидетелство за необикновеното въздействие на събитията върху впечатлителната му душа е разказът „Очи“, непосреден отзвук от преживяното тогава. Написан във формата на спомен, в стил на трескаво безпокойство, разказът носи следите на дълбокото потърсване от ония дни. Изразът е претрупан, нервно-възбуден и патетичен, в което личи, освен известна художествена незрялост, едно психическо състояние, граничещо с потресението, с ужаса. В спомена си той носи погледа на питащите и обвиняващи очи на един убит момък, които го преследват навсякъде. Този поглед, който плаче, пита, проклина, „отвори кървава цепнатина в моя мозък и се вгнезди дълбоко, дълбоко в сърцето ми“. Само една стъпка дели поета от съзнанието кой е виновникът за толкова трагедии и толкова покосени живота и той я прави, изричайки гневното проклятие, което е прочел в очите на убития: „Проклетата да бъде войната, тая черна рожба на смъртта!“

Израз на новото обществено мислене, което се изработва у Смирненски в резултат на опита от въстанието, е първото му сатирично стихотворение след събитията „От великото до смешното“ (ноември 1918 г.). Новото тук е не само в патоса на осъзнатия гняв спрямо монарха и буржоазните политици, виновници за народните бедствия, същите ония „велики мъже“, които спасяват с бягство кожата си пред народното възмездие. Новото е в първия проблясък на революционния идеал, на революционната перспектива след пристъпите на отрицанието и изобличението. След като се е сблъскал с борбата на масите „за правда и мъст“, поетът е признал тая борба за справедлива и свещена, приел е народния гняв като законен и е поискал сурово наказание за политическите грешници. Присъединил се към масовото настроение, той вече долавя ехото от бодрата стъпка на милионите, пристъпва с уважение и любов към тяхната борба:

... далече камбани ехтят,
 трошат се окови
и воини бодри се мълком редят
 под светли и нови
девизи. . .

Това са първите тръпки на младото сърце под освежителния дъх на революционните събития, първото предчувствие за хоризонтите на новия ден, за величието на Октомври.

Сега вече политическото оформяне на Смирненски като съчувственик, а сетне и участник в комунистическото движение, е въпрос на непродължително време. През бурните месеци на незабравимата 1919 г. цялата страна е завладяна от масови акции, от демонстрации и стачки, влия-

нието на левите партии — БКП (т. с.) и БЗНС — нараства необикновено, докато авторитетът на буржоазните партии слиза под нулата. Поетът живее в един от най-бунтовните квартали на столицата, Ючбунар, който е истински форпост на работническото движение в София и който с право бива наричан „софийският Кронщадт“. Средата, в която се движи Смирненски, е борческа. Негови най-близки хора и другари са вече организирани членове на комунистическата партия. Заедно с тях той участва в масови партийни акции, каквито са демонстрациите за политическа амнистия, против Ньойския договор и други.

Паметна остава за него акцията на софийските бездомници. Жилищната криза след войната кара стотици бедни семейства да образуват тайно строителни групи и за една нощ да издигат мизерни къщурки и бараки в незастроените покрайнини на София. Правителството обаче преследва подобно строителство като „незаконно“ и полицията разрушава най-безцеремонно струпаните набързо къщурки. По този повод на 22 август 1919 г. софийските бездомници излизат на протестен митинг, на който се стига до въоръжено сблъскване между полиция и бездомници. От полицейските куршуми падат трима души, между които известният и деен ючбунарски комунист Киро Ковачев. Другата жертва е един безпартиен шивашки работник, който иска свиждане с Георги Димитров, преди да умре в Александровската болница. На тази среща той замолва Димитров да уведоми семейството му за случилото се и да предаде последните му думи, които стават и негово „завещание“: „Предай на другарите ми. . . че след това, което снощи се извърши, всички трябва да се присъединят към комунистическата партия. Престъпление е да се стои повече настрана. На убийците трябва да се отмъсти.“¹ Това са събития, които се извършват в непосредствено обкръжение на Смирненски, около които се вълнува и говори цялата му семейна и другарска среда. Предсмъртните думи на младия работник са показателни, те са едно знамение на времето. От тях се разбира как в условията на разгорещен двубой между двата свята след Първата световна война много от честните и политически още неопределени трудови хора разбираха, че тяхното място е в стегнатите и растящи по численост революционни редове. Индивидуалното развитие на Смирненски отразява същия обществен процес — прерастването на стихийното недоволство и отрицание спрямо стария свят в съзнателна и организирана борба срещу неговите устои.

В творчеството на Смирненски през 1919 г., което е предимно сатирично по своя характер, се оглежда грозното лице на кризата, разклатила буржоазното общество след войната. Поради злободневното си естество, сатирите му са истинска „графика“ на народните вълнения през неспокойните месеци на 1919 г. По основните си тонове те са съзвучни с настроенятията на гневен протест, които са овладели масите и които ги тласкат към градските улици и площади да манифестират своето недоволство и своите искания. Чрез злободневките на хумориста ние сякаш отново преживяваме тогавашните дни на безработица и скъпотия, на необузdana спекула и жилищна криза, на лошо продоволствие и неосигурено отопление за хиляди граждани. Духът на тази сатира е настъпателен, нейният стих плющи като камшик срещу върховете на обществото, тя взема открито и безвъзмездно позиция на страната на обезправените, на потиснатите:

¹ Г. Димитров — Съчинения, „Писмо до редакцията на Работнически вестник“, т. V, стр. 274.

Сметки тънки да държат
днеска босите и голите,
гешефтарите пак бдят
и нареждат ни неволите.

Няма въглища, дърва
и не ще бъдат докарвани,
не вреди зер хич това
на народните ни гарвани.

Нямало днес туй, онуй:
да му мислят сиромасите,
гешефтарите от туй
ще натъпкат здраво касите.

(„З ъ б о т р а к а н и ц а“)

Може да се усъмним дали младият автор е имал време да шлифова художествения израз на сатиричните си куплети (тъй като е допуснал хилави и еднообразни рими като „туй-онуй“), но извън всяко съмнение остава патосът на негодуванието срещу социалните гарвани, безпогрешният усет за социалните контрасти на тогавашна България.

Колко нови истини е усвоил през тези няколко месеца поетът, личи не само от възмутеното му социално чувство, но и от новото съдържание на неговите патриотически понятия. Ако по-рано той наивно вярваше, че войната се води за осъществяване на „националните български идеали“, сега вече той е проникнал в тайната на националистическата пропаганда, която служи на единствената цел да „облагороди“, да придаде привлекателна форма на класово-егоистичните буржоазни апетити. Затова и националното чувство на Смирненски се бунтува срещу срамната търговия на „патриотите“ с националните бедни. На фона на националната катастрофа, която е истинска трагедия за народа, за териториално оцетената и обременена от непосилни репарации страна, благовъзпитаните гарвани отново развихрят своето хоро, техните доходи и капитали растат паралелно с народната мизерия. Хумористът не търси околни пътища, а назовава нещата с истинските им имена, приковава всеки грешник с острието на своето изобличение:

И по стъгди и площади
скверно демагогство блика;
всички свирят серенади
сред трагедия велика.

Па издигнахме си банки
днес по всичките кюшета
върху смъртните останки
на Българийката клета. . .

(„З е м н и п и с м а д о н е б е с н и ж и т е л и“)

В осъзнаването на социалните полюси, на паразитизма на буржоазните среди Смирненски вече е стигнал до революционна непримиримост. Но той е прогледнал не само за социалната пирамида на обществото, той се е научил да разпознава истинските стимули и на политическата дейност. Той ненавижда демагогията на различните буржоазни партии, която характеризира с категоричния епитет „скверно демагогство“, сякаш отърсвайки нещо нечисто от себе си. Наред с политическите, той отхвърля и идейните и морални норми на това общество, задушава се от изпаренията на неговото разлагане:

В политиката ни кал,
кал в народния морал.

(„Кална злободневка“)¹

Изобщо през 1919 г. социалните, политически и морални оценки на Смирненски-сатирика са до голяма степен в унисон с едно генерално отрицание на господстващата система, отрицание, което вирееше единствено в редовете на революционната партия. Откритото му заставане на комунистически позиции се забавя за известно време, защото той все още не се е освободил от някои интелегентски представи за свободата на художника, които го карат да се чувства „неутрален“, да се шегува и с партията на тесните социалисти. Но същинските удари на сатирата му бият в същата крепост, която се атакува и от последователните революционери.

Затова през есента на 1919 г. когато се основава хумористично-литературното издание на партията „Червен смях“, Смирненски става един от първите му сътрудници. От първия брой нататък се зареждат негови произведения, даже в брой по няколко. Преди да премине в „Червен смях“, той участва най-активно в списването на сатирическият вестник „Сатър“. По своя характер „Сатър“ е бунтуващо се срещу господстващия режим издание, което излиза в открита и смела защита на обезправените, голите и босите. Тук Смирненски публикува едни от най-непримиримите си социални сатири. Типичен е псевдонимът, с който той подписва една своя работа: другарят от ляво. Именно със самочувствието на „другар от ляво“, на ляв хуморист, той отива в „Червен смях“, съзнавайки че изобличителното острие на хумора му съответствува на задачите на едно комунистическо списание. Основателите на „Червен смях“ — Крум Кюлявков и Христо Ясенов са искали да привлекат около списанието всички левеещи се млади таланти и съвсем сполучливо изборът им пада на първо място върху Смирненски.

Присъединяването на поета към редовете на партийните литератори още не означава и едно окончателно формиране на неговите естетически разбирания, изработване на завършен новаторски стил. Между политическите и литературните възгледи на писателя съществуват сложни взаимоотношения, тъй като специфично-художествените средства и методи на литературна работа притежават своята относителна самостоятелност, зависят както от практиката на обществения живот, така и от специални фактори, като националната художествена традиция, заварените художествени средства и форми на изображение и т. н.

В „Червен смях“ Смирненски преминава с твърде разнообразен естетически багаж. В хумора му, макар че социално-политическото изобличение е взело връх, не е изживяна още докрай българановската традиция с някои от нейните леко и повърхностно третирани теми. Дори през 1919—1920 г. Смирненски продължава да участва в несериозно-булевардното вестниче „Кво да е“, което говори за относителна трайност на връзките

¹ Следният случай говори колко остро се сблъсква той с дълбокото падение на старото общество. В началото на 1919 г. Смирненски бива поканен да участва в новия вестник „Ново време“, който излиза с шумна програма като орган на бдящата обществена съвест срещу тиловите герои и спекуланти. Тук Смирненски публикува фейлетона си „Смърт на въшките“. Скоро обаче излиза, че интимните намерения на издателите на вестника са съвсем други и под формата на разкрития срещу гузните съвести те се опитват да вършат срамна спекула, да изнудват забогатели през войната елементи. За тази история Смирненски си спомня винаги с омерзение и я оценява с две думи: „Плюй и отмини!“

му с една литературна среда, несъответстваща на изработващите се у него нови принципи. С „Кво да е“ той скъсва окончателно след влизането си в партията. Друго едно въздействие, което усложнява твърде много формирането на новаторския му стил, иде от поезията на символизма.

Дори незадълбоченият поглед върху творчеството на поета ще попадне лесно върху следите на влиянията, които Смирненски търпи в ранните си години и при своето поетическо оформяне. Първите му стихове издават като негови учители Вазов и Яворов, а ранните му фейлетони в отделни случаи подсецат за такива образци като Алековия „Бай Ганю“ или наситените с бодър хумор разкази на Елин Пелин¹. Хумористичният стих на Ведбал показва несъмнена връзка с талантливия хумор на Димитър Подвързачов-Некий Нагел и със сатиричните стихотворения на Дебелянов².

Ние обаче бихме опростили условията на литературното развитие на Смирненски, ако го ограничим само със сферата на реалистичната литература. Времето, когато Смирненски стъпваше в поезията, не е време на господстващия критичен дух, който подхвърля на трезва художествена оценка всички обществени явления и който прокламира идеалната си вяра в народа, зове интелигенцията към апостолска, просветителска работа сред масите (както през 90-те години на миналия век). В първото десетилетие на века са се извършили вече дълбоки размествания и еруптивни движения в литературата. Веруюто на индивидуализма, естетската проповед за несъвместимост на литературната работа с изискванията на обществената практика даваха своите отражения, особено върху младите художници. Поезията ни в своя път не спре при Вазов, в нея също проникнаха нови идеи и нова образност. Наред със сложното дело на Пенчо Славейков дойде и бунтът на Яворов, който се разрази в непознати до тогава съвършени форми на българския стих. Скоро след това едно цяло поколение млади автори обяви за свое знаме модерните веяния, пренасяйки каноните на руския и френски символизъм на българска почва. Поради специфичните национални условия обаче, поради дребнобуржоазното обкръжение, което слагаше отпечатък върху целия литературен процес, модерните течения у нас не взеха такива крайни форми, както на Запад или в Русия. Индивидуалистическите програми и упадъчните декламации се смекчаваха от демократичните влияния на домашната среда, пренесените от вън догми не винаги бяха в състояние да прекъснат нишките, свързващи поетите с родната земя. Въпреки опустошенията, които нанесе, символизмът бе свързан и с имената на големи лирици, които внесоха нови мотиви и обогатиха изразните средства на лириката ни. В израза на определени душевни състояния, главно състояния на скръбност и самотност, на разочарование и неудовлетвореност (имащи своите дълбоки обществени корени), най-таланливите от школата на символизма достигнаха голямо изящество, движението на техния стих беше в състояние да улови тънки и нежни душевни трептения. Това ново явление за българската лирика не можеше да мине безследно за впечатлителния Смирненски, който чувства дълбоката искреност в съвършената по

¹ По начин, пряко зависим от Алековия метод на хумористично изображение, Смирненски описва един от родните братя на бай Ганю във фейлетона си „Гюро Михайлов пътува“.

² Интересно е, че в първите броеве на „Червен смях“ се препечатват отново голяма част от Дебеляновите хумористични творби, което свидетелствува за едно съвсем правилно разбиране на техния характер.

художествения си израз лирика на Дебелянов, който чува тревожния вик на една ранена душа в стиховете на Димитър Бояджиев. В неговите уши звучи музиката на Лилиев и Христо Ясенов. Съвременник на тези нови явления в лириката ни, Смирненски не беше безучастен към тях, а живееше с тях. И това се отнася не само до него. Голяма част от младите автори, които се развиваха много бързо политически и които приеха с въодушевление залповете на Октомври, в същото време не се разделяха от поезията на Блок, декламираха неговата „Незнакомка“ с полуздрачните ѝ и въздушни очертания, четеха по цели нощи „Гарванът“, „Аннабел Ли“, „Нели“ от Едгар По в чудните преводи на Георги Михайлов¹.

То се знае, би било непростима едностранчивост да измерваме школата на символизма само по постиженията на големите таланти, свързани по един или друг начин с нея и надрастващи нейните тесногръди теоретически канони, а да пренебрегнем цялото онова отрицателно наследство, което натрупа символизмът в поезията. Върху основата на една враждебна на живия живот естетика в лириката стана възможно да се подвизават посредствености и епигони, боравейки с ограничената терминология и образен реквизит на „международния символизъм“, минавайки за „модерни поети“, срещу което и Вазов и Елин Пелин така остро реагираха. Живото човешко чувство се задушаваше в поток от безплътни образи и анемични слова, поетът съзерцаваше в траурна поза далечни миражи, разхождаше се под плачущите върби на измислени езера или се носеше в мистичен здрач „по реки стародавни, зелени“, взираше се в греховните очи на Саломея, за да разгадае тайната на „вечния грях“ и за да... прикрие неспособността си да вижда реалния свят около себе си.

Затова и въздействието на символизма върху духовния градеж на Смирненски беше твърде комплицирано, то можеше да обремени и с отрицателни последици неговия път. През 1918—19 г. това въздействие се установява твърде пряко в работите, които поетът публикува в благосклонното към символистите списание „Сила“. То личи както в убитото настроение, така и в някои традиционни образи и алегии на символистичната поетика: например образът на любимата като „монахиня“, чийто лик е „бледен нарцис“, или образът на поета, който е „жрец безумно влюбен“, „пеещ химни в тъмна скиня“ и т. н. (стихотворението „Ти“ от 22 март 1919 г.). Или пък стихотворението „В правата алея“:

Плахо се промъква вечер тъмно-синя,
вечер тъмно-синя — скръбна монахиня,
редом с нея стъпва в сънната гора
самотата глуха — нейната сестра.

В хумора си Смирненски неведнъж развенчава основните недъзи на символистическата поетика, нейната отчужденост от живота и самоцелна красавост, надсмива се на превърналия се в шаблон образен реквизит на символизма („Великогрешним гешефтарам“, „Проза и поезия“). Отричайки обаче символизма с погрешните му теоретически постулати и епигонска практика, Смирненски се поддава на въздействието на големи поети, свързани повече или по-малко с това течение, те го вълнуват с мрачната красота на своите образи, с музикалното си изящество. Съвсем

¹ В свои стихотворения като „Розови пъпки“ Смирненски въвежда прочутия рефрен на „Гарванът“. Борис Понев разказва в спомените си как в топлите летни нощи в широкия двор на неговия вуйчо Смирненски декламираше с увлечение стихове от Едгар По.

млад и в процес на оформяне, той възприема, наред с действителните художествени ценности, създадени от отделни символисти, също и известна традиционна образност, поддава се на инерцията на някои устойчиви средства и изрази, които преминават сетне и в революционните му песни и които оставят в отделни произведения лек нюанс на противоречие между съдържание и художествена изразност.

Но пасивът на миналото бе твърде незначителен, за да засенчи огромната победа, която пролетарската литература удържа със спечелването на Смирненски. Когато през 1920 г. в „Червен смях“ започнаха да следват едно след друго революционните му стихотворения, когато след „Първи май“ дойде „Червените ескадрони“, а сетне се заредиха „Йохан“, „Карл Либкнехт“, „Въглекопач“, изведнъж стана ясно каква млада и кипяща сила е навлязла в лириката ни, за да проправи в нея нови, непознати до тогава бразди. Както възторжено се откликна още Георги Бакалов, пролетарската ни поезия празнуваше празник. В нея тържествуваше един нов поглед — погледът на комуниста-ленинец, утвърждаваше се един нов метод — методът, с който пръв Горки откри нов период в художественото развитие на човечеството, методът на социалистическия реализъм. Чрез творчеството на Смирненски в нашата литература също се определиха и изкристализираха основните, новаторски черти на този метод. Преди всичко Смирненски стана пример на поет, който се е слял с революционния колектив, със своята класа и с нейния авангард — комунистическата партия, който направи свое вдъхновение борбата за комунизъм и който сверяваше всяка своя поетическа стъпка с мощната крачка на милионите към новия ден. Комунистическите идеи не се съдържаха само в неговия рационален подход, те бяха органически сраснали с цялото му същество, бяха се превърнали в негова лична страст, в негов „инстинкт“. Преди Смирненски пролетарската ни поезия не познаваше такава яркост и интензивност на революционните емоции, такава многострунна и кипяща отзивчивост спрямо повелите на движението. Смирненски умееше да изковава своите крилати художествени обобщения от всекидневието на пролетарските борби, той постигна безсмъртен поетичен образ на настъпилата епоха на рушение на старите устои и победен устрем на революционните социалистически сили. По-късно времето коригира някои прояви на идейна и художествена незрялост, показва като надживени някои стилни и формални особености у него. Но вечна и неподлежаща на корекция остана способността на поета да гори с мъката и да възпламва с надеждата на своите бледолики братя, да страда и да ликува с тях, а то значи да живее неразделно от тях живота, да бъде винаги във водовъртежа на събитията, там където се решава съдбата на милиони хора. Вечна ще остане кръвната му връзка с неговата социална среда, дълбоко-партийната му, изживяна и изстрадана реакция спрямо всеки факт и всяко явление на националното и международно революционно движение, и това ще бъде наш необорим аргумент как участието на поета в борбите на неговата класа и партия не само не скривава и не убива творческата му индивидуалност, а напротив, разкрива широки хоризонти за нейното многостранно разгръщане и богато проявление. И в този смисъл примерът на Смирненски ще сияе увличащ и нестареещ пред поколенията — пример на поет, който през изпитанията на военните години и под идейните излъчвания на Октомври стигна закономерно до позициите на революцията и извиси националната ни поезия до новаторския метод на социалистическия реализъм, поет, който е увенчан с безсмъртна младост.